

ПАВЛОВИЋ АЛЕКСАНДАР — САША

ПРВО СНИМАЊЕ БЕОГРАДА ДАГЕРОТИПОМ И ДИМИТРИЈЕ НОВАКОВИЋ

— ИЗ РУКОПИСНЕ ЗБИРКЕ »ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ, ТЕОРИЈУ, ЕСТЕТИКУ И СОЦИОЛОГИЈУ ФОТОГРАФИЈЕ« —

Крајем 1977. године у Београду су одржане две изложбе значајне по томе што су нашој генерацији презентирале најзначајнија дела, личности и догађаје у историји српске фотографије.

Ако се узме да су галерију САНУ и Музеј града Београда, приказивањем фотографског дела Анастаса Јовановића, актуализирали овог нашег најплоднијег и најзначајнијег фотографа и литографа 19. века¹, онда је Бранибор Дебељковић, са изложбом и књигом **Стара српска фотографија** у организацији Музеја примењене уметности и Музеја града Београда, у потпуности интелектуализирао тему; успоставио систематику и утемељио организовано проучавање српске фотографије.²

Анастас Јовановић и код Дебељковића заузима главно место, посебно као човек који је први снимао дагеротипом у Београду крајем 1841. године. Стога званична историја фотографије сматра А. Јовановића првим српским фотографом.

Ниједно даље проучавање неће мимоићи Анастаса Јовановића, јер је његово дело мерило за оцену свих других радова, за време у коме је живео и радио. Овај мој рад, као први део моје рукописне збирке, доноси необухваћен податак у радовима претходних истраживача, да је, пре 142 године, Београд снимао загребачки трговац Димитрије Новаковић.

О Новаковићу се не зна много. У овом раду је сакупљено све до чега сам могао до данас да дођем. Сигуран сам да би организованије истраживање у архивама Загреба, Париза и Лондона, за шта нисам имао могућности, донело целовитију слику о овом нашем првом поклоннику фотографске вештине.

Овом приликом захваљујем Архиви града Београда, Архиву СР Србије, Музеју града Београда, Народној библиотеци у Београду што су ми омогућили преглед својих архива, као и dr Ivanu Vachu из Загреба за уступљене податке својих истраживања.

¹) Радмила Антић, Анастас Јовановић — први српски фотограф, књ. 32, Галерија САНУ, Београд 1977.

²) Бранибор Дебељковић, **Стара српска фотографија**, Музеј примењених уметности, Београд 1977.

новинахъ, и ићи ће ка Кинзу. Прошасте године бавио је се Г. Димит. Новаковићъ, Србачъ, трговацъ родомъ изъ Загреба посломъ својимъ у Паризу, и тамо је удивљенимъ достојну ону вештину, ликове различитихъ предмета сунчанимъ зрацима изображавати, научио одъ самогъ отца вештине ове Г. Дагера. Онъ је се ово дана овдѣ бавио, и снимио је неку частъ Београда на посребренимъ листу бакра. Снимакъ тај поднео је онъ Њ. Светлости Господару Михајлу Србије Књазу на даръ, а многима је овдѣ не само машину, него и саму вештину показивао, и то све съ великомъ њему својственомъ учтивостию, и благодушјемъ. И Србљи дакле имају већъ сина упознатогъ съ овомъ вештиномъ, која је по правди удивљеније Европе на себе привукла. — Юче је

Чланак из **Сербских народних новина**, бр. 37, Пешта, 12. маја 1840. године

Сербске народне новине, које су излазиле у Пешти, у свом 37. броју од 12. маја 1840. године, у вестима из Србије, доноси податак да »Прошасте године бавио је се Г. Димит. Новаковић, србин, трговац, родом из Загреба послем својим у Паризу, и тамо је у удивљенија достојну ону вештину, ликове различитих предмета сунчаним зрацима изображавати научио од самог отца вештине ове Г. Дагера. Он је се ово дана овд бавио, и снимио је неку част Београда на посребреним листу бакра. Снимак тај поднео је он Њ. Светлости господару Михајлу Србије књазу на дар, а многима је овде не само машину, него и саму вештину показивао, и то све с великом њему својствену учтивостју и благодушјем.

И Србљи дакле имају већ једног сина упознатог с овом вештином, која је по правди удивљење Европе на себе привукла.«

Судећи по чланку **Сербских народних новина**, прво снимање у Београду извршено је читаву годину дана, и нешто више, пре снимања Анастаса Јовановића у кнежевом дворишту, а 6 месеци раније него што ће се А. Јовановић »удивљавати образима дагеротипским« на академији св. Ане у Бечу.

Ово би била прва вест у штампи нашег језичког подручја о једном нашем човеку који је успешно извршио снимање. Посебно важна чињеница је да је Димитрије Новаковић ту вештину научио од самог Луја Дагера, што значи да се налазио у Паризу 1839. године када је француска влада, у име целог света, откупила патент.

У **Србским новинама**, издаваним у Београду под Димитријем Исаиловићем, нема никаквих података о овом догађају у годишту 1839. и 1840. Ово је, донекле, разумљиво јер су оне биле више службени лист који је доносио указе и наредбе а мање занимљивости.

Чланак из **Србских народних новина** је био основа на којој је Светислав Шумаревић писао о личности Димитрија Новаковића и објавио своја истраживања са нешто више података који не би смели бити запостављени. У једном броју **»Политике експрес«** из 1967. године, стоји: **»Београд снимљен »машином«** већ 1840. године«.

Године 1840. Бечлије су долазиле у Сликарску академију св. Ане да виде једно тадашње техничко чудо — две слике настале механичким путем, дејством светлости. То су, уствари, била два дагеротипа дело француског проналазача Луја Дагера. Међутим, већ у априлу исте године многи београђани, међу њима и кнез Михајло, видели су први фотографски снимак, дагеротип, једног дела свог града.

У ствари, Београд је снимљен не само пре Беча него и пре многих других великих европских градова, и тај снимак је дело Југословена Димитрија Новаковића, једног од првих ученика Луја Дагера.

Новаковић, иначе трговац из Загреба, често је путовао по европским земљама, понекад и под другим именима, а повремено је боравио у Србији, из које је извозио поташу. Као лични познаник и пословни пријатељ кнеза Михајла, он му је априла 1840. године, после проналаска дагеротопије, поклатио снимак једног дела Београда. Снимак је његово лично дело, пошто је Новаковић, дошавши 1839. године у Париз, одушевљен дагеротопијом, отишао одмах француском проналазачу и замолио да га упуту у тајну **»како ће сунчаним зрацима изображавати ликове разних предмета.«**

Тада је Новаковић купио и фото-апарат који је назвао **»машином«** и којим је Београд снимљен **»на посребреном листу бакра«**. Мада су о том снимку јавиле и **Србске народне новине** које су излазиле У Будимпешти, о њему с касније није ништа више чуло, те је вероватно да је та прва фотографија Београда заувек нестала.

Уочљиво је да је С. Шумаревић неке ставове из чланка у **Србским народним новинама** слободно коментарисао, закључивао и обликовао, на пример, о личном пријатељству и пословном партнерству са кн. Михајлом. Ако је Новаковић поклатио дагеротопију Кнезу не значи да му је био пословни партнер и лични пријатељ. Кнез је 1839. године заузео место свог покојног брата и био врло млад за трговачког партнера, а поврх тога, само је у кратким размацима боравио у Београду. Крајем 1839. и почетком 1840. године налазио се у Цариграду, а надаље повремено је боравио и у Крагујевцу. Прегледом комплетне архиве кнежеве канцеларије, збирке Мите Петровића у Архиву Србије и мемоара Ђорђа Протића, попечитеља иностраних дела (**»О догађајима у Србији од 1839. до краја 1841. године«**), нисам наишао ни на један траг о Димитрију Новаковићу.

Даље, Шумаревић ставља проналазак дагеротипије две године пре 1840. иако се званични датум узима 19. август 1839. године. На једном месту опет каже да је Новаковић, одушевљен дагеротопијом, одмах отишао Дагеру. Пре бих закључио да је као трговац отишао

прво Дагеровом заступнику, произвођачу, пријатељу и трговцу Алфонсу Жироу, човеку са искључивим правом производње камера и прибора. Преко њега је могао ступити у везу са Дагером, ако то није био само сусрет од 17. септембра 1839. године, када је Дагер јавно приказао поступак за све власнике дагеротипа и све заинтересоване. Наиме, компликовани Дагеров поступак није првим власницима камера дао задовољавајуће резултате; па му је француска влада наредила да јавно прикаже начин добијања слике.

Ова чињеница је значајна ако се узме у обзир да је Новаковић са опремом којом се снабдео у Паризу успешно извео снимање у Београду, а поред тога свим заинтересованим показао рад »машине«. Заправо, априла 1840. године извео је слично јавно приказивање поступка у Београду, као и Дагер у Паризу 17. септембра 1839. године.

Ако се овде забележи неуспело снимање које је Анастас Јовановић извршио у кнежевом дворцишту следеће године (1841) онда Новаковићева вештина поприма прворазредни значај.

Јавно приказивање поступка у Паризу описује и један амерички новинар:

»Дагер је узео посребрену бакарну плочу и помоћу малих гужвица вате премазао је лако веома фино самлевеним пловушцем и уљем. После тога је цела површина плоче потамнила и изгубила сјај. Приметио сам да је плочу прво трљао у круг а затим у једном смеру, одозго надоле.

Овако потамнелу плочу је испирао у течности која се састојала од 16 делова дестилисане воде и дела азотне киселине. После тога је плочу мало угрејао, држећи је кратко време изнад пламена светиљке. При загревању је посребрена страна бакарне плоче била окренута горе, а загревање је вршио одоздо. Затим је поново опрао плочу у разређеној азотној киселини. Тада је плоча била припремљена да се прекрије слојем јода. Сала је замрачена, а плоча причвршћена на малу даску, стављена је (посребреном страном одоздо преко отвора поклопца кутије — величине будуће слике — у којој се налазио јод. На половини висине кутије налазио се танак дрвени оквир на коме је у виду сита била разапета фина тканина. Приликом испаравања јода његова пара је пролазила кроз ту тканину па је на тај начин равномерно покривала посребрену површину слојем сребрног јодида који је светлуцао жућкастом металном светлошћу.

Сада је донета камера опскура. Раздаљина је на њој већ била одређена посматрањем слике на мутном стаклу. Припремљена плоча је стављена у камеру. Требало је снимити палату Тилерија, кејове и реку Сену са прозора на који је постављена камера. Камера је требала да стоји тамо све дотле док сунчани зраци не буду довољно деловали на површину плоче. Ово траје од пет до четрдесет минута, већ према годишњем добу и времену дана када се врши снимање. Пошто онај који рукује камером не може на плочи да посматра како напредује снимање, то му једино искуство може да помогне у процени настајања слике под дејством светлости.

Овом приликом је било облачно време и плоча је остала у камери опскури пуних петнајест минута. Када је плоча извађена из-

гледала је исто онако као пре стављања у камеру и људи су били разочарани због привидног успеха. Заиста, скоро је било немогуће рећи да ли је слика постојала на плочи или је није било, јер поступак захтева да на њу не сме да падне ни најмањи зрачак светлости док није сав рад завршен.

Господин Дагер је узео плочу у руке и држао је са посребреном страном окренутом надоле за време од пола минута, док су три особе плочу разгледале и изјавиле »Никакве слике на њој нема«. Дагер је затим плочу причврстио косо под углом од 45° у сандуче на чијем се дну налазио земљани суд напуњен двема фунтама (око 1 кг) живе. Испод суда је стајала лампа која је живу загревала до температуре од 62° С. Жива је испаравала и њена пара је на овако препарисаној површини плоче учинила да се појави слика. На једној страни сандука налази се стаклено прозорче за посматрање. Чим је процес завршен плоча је извађена и опрана у раствору кухињске соли или фиксирнатрона у дестилисаној води, који је загрејан приближно до тачке кључања. После овог поступка слика је ишла од руке у руке.

Никада нисам видео нешто савршеније. Посматрано голим оком сваки предмет је изгледао најтачније и до ситних детаља уцртан: када се, међутим, слика посматрала кроз лупу, могла се приметити разлика појединих делова тротоара, па и сам састав сваког предмета — ако могу да употребим овај израз — могао се добро видети.*

Од целокупног прибора, који је био потребан за овај поступак, била је најзанимљивија Дагерова камера. Та камера опскура је била омањи сандук — четвртаста дрвена кутија скоро облика коцке. На предњој страни је био завртњима причвршћен објектив са поклопцем, који се могао, помоћу точкића, померати напред и назад. Позади је био изрез у који се стављала, према потреби, плоча или мутно стакло. Других справа на камери није било.

Остали прибор су били: касета за плоче, кутија за касете, кутија за јодизирање плоча, сандуче за изазивање у живиној пари и лампа за загревање живе. То је била цела лабораторија. Дагер је, дакле, практично приказао дагеротопију и доказао да је његов поступак изводљив, опште примењив и да је нешто сасвим ново.³

Сматрам значајним податак из белешке »Београд снимљен машином«, заснован на неком непознатом документу у вези са Новаковићем, да је из Србије извозио поташу. Истражујући у Архиву Србије, у регистру Попечитељства иностраних дела из 1839. године под бројем 143 и Министарства финансије, к-регистар из 1840. године под бр. 967, па до регистра Државног Совјета из 1840. године под бр. 308, наишао сам на евентуално могућу везу Новаковића а преко куће Ђорђа (Георгија) Спирте⁴ из Земуна. Спирта је, од краја 1839. до априла 1840.

³) Све према: Јосип Зидар, Луј Дагер, библиотека »Велики људи науке и технике«, Техничка књига, Београд 1950, стр. 20—22.

⁴) Ђорђе — Георгије — Спирта, по имену је прчког порекла, а у тадашњем Београду и Србији скоро сви трговци и неке механције били су пореклом Грци. Спирта, земунски велетрговац према постојећој документацији може се закључити да је у великој мери задужио владајуће кругове у Србији и неке виђеније људе.

(а) Водич Архива Србије — књ. 1. Књажевска канцеларија 1815 — 1839 година. Спирта Ђ. под бр. 49, 277, 287.

прво Дагеровом заступнику, произвођачу, пријатељу и трговцу Алфонсу Жироу, човеку са искључивим правом производње камера и прибора. Преко њега је могао ступити у везу са Дагером, ако то није био само сусрет од 17. септембра 1839. године, када је Дагер јавно приказао поступак за све власнике дагеротипа и све заинтересоване. Наиме, компликовани Дагеров поступак није првим власницима камера дао задовољавајуће резултате; па му је француска влада наредила да јавно прикаже начин добијања слике.

Ова чињеница је значајна ако се узме у обзир да је Новаковић са опремом којом се снабдео у Паризу успешно извео снимање у Београду, а поред тога свим заинтересованим показао рад »машине«. Заправо, априла 1840. године извео је слично јавно приказивање поступка у Београду, као и Дагер у Паризу 17. септембра 1839. године.

Ако се овде забележи неуспело снимање које је Анастас Јовановић извршио у кнежевом дворишту следеће године (1841) онда Новаковићева вештина поприма прворазредни значај.

Јавно приказивање поступка у Паризу описује и један амерички новинар:

»Дагер је узео посребрену бакарну плочу и помоћу малих гужвица вате премазао је лако веома фино самлевеним пловушцем и уљем. После тога је цела површина плоче потамнила и изгубила сјај. Приметио сам да је плочу прво трљао у круг а затим у једном смеру, одозго надоле.

Овако потамнелу плочу је испирао у течности која се састојала од 16 делова дестилисане воде и дела азотне киселине. После тога је плочу мало угрејао, држећи је кратко време изнад пламена светиљке. При загревању је посребрена страна бакарне плоче била окренута горе, а загревање је вршио одоздо. Затим је поново опрао плочу у разређеној азотној киселини. Тада је плоча била припремљена да се прекрије слојем јода. Сала је замрачена, а плоча причвршћена на малу даску, стављена је (посребреном страном одоздо преко отвора поклопца кутије — величине будуће слике — у којој се налазио јод. На половини висине кутије налазио се танак дрвени оквир на коме је у виду сита била разапета фина тканина. Приликом испаравања јода његова пара је пролазила кроз ту тканину па је на тај начин равномерно покривала посребрену површину слојем сребрног јодида који је светлуцао жућкастом металном светлошћу.

Сада је донета камера опскура. Раздаљина је на њој већ била одређена посматрањем слике на мутном стаклу. Припремљена плоча је стављена у камеру. Требало је снимити палату Тиљерија, кејове и реку Сену са прозора на који је постављена камера. Камера је требала да стоји тамо све дотле док сунчани зраци не буду довољно деловали на површину плоче. Ово траје од пет до четрдесет минута, већ према годишњем добу и времену дана када се врши снимање. Пошто онај који рукује камером не може на плочи да посматра како напредује снимање, то му једино искуство може да помогне у процени настајања слике под дејством светлости.

Овом приликом је било облачно време и плоча је остала у камери опскури пуних петнајест минута. Када је плоча извађена из-

гледала је исто онако као пре стављања у камеру и људи су били разочарани због привидног успеха. Заиста, скоро је било немогуће рећи да ли је слика постојала на плочи или је није било, јер поступак захтева да на њу не сме да падне ни најмањи зрачак светлости док није сав рад завршен.

Господин Дагер је узео плочу у руке и држао је са посребреном страном окренутом на доле за време од пола минута, док су три особе плочу разгледале и изјавиле »Никакве слике на њој нема«. Дагер је затим плочу причврстио косо под углом од 45° у сандуче на чијем се дну налазио земљани суд напуњен двема фунтама (око 1 кг) живе. Испод суда је стајала лампа која је живу загревала до температуре од 62° С. Жива је испаравала и њена пара је на овако препарисаној површини плоче учинила да се појави слика. На једној страни сандука налази се стаклено прозорче за посматрање. Чим је процес завршен плоча је извађена и опрана у раствору кухињске соли или фиксирнатрона у дестилисаној води, који је загрејан приближно до тачке кључања. После овог поступка слика је ишла од руке у руке.

Никада нисам видео нешто савршеније. Посматрано голим оком сваки предмет је изгледао најтачније и до ситних детаља удртан: када се, међутим, слика посматрала кроз лупу, могла се приметити разлика појединих делова тротоара, па и сам састав сваког предмета — ако могу да употребим овај израз — могао се добро видети.*

Од целокупног прибора, који је био потребан за овај поступак, била је најзанимљивија Дагерова камера. Та камера опскура је била омањи сандук — четвртаста дрвена кутија скоро облика коцке. На предњој страни је био завртњима причвршћен објектив са поклопцем, који се могао, помоћу точкића, померати напред и назад. Позади је био изрез у који се стављала, према потреби, плоча или мутно стакло. Других справа на камери није било.

Остали прибор су били: касета за плоче, кутија за касете, кутија за јодизирање плоча, сандуче за изазивање у живиној пари и лампа за загревање живе. То је била цела лабораторија. Дагер је, дакле, практично приказао дагеротопију и доказао да је његов поступак изводљив, опште примењив и да је нешто сасвим ново.³

Сматрам значајним податак из белешке »Београд снимљен машином«, заснован на неком непознатом документу у вези са Новаковићем, да је из Србије извозио поташу. Истражујући у Архиву Србије, у регистру Попечитељства иностраних дела из 1839. године под бројем 143 и Министарства финансије, к-регистар из 1840. године под бр. 967, па до регистра Државног Совјета из 1840. године под бр. 308, наишао сам на евентуално могућу везу Новаковића а преко куће Ђорђа (Георгија) Спирте⁴ из Земуна. Спирта је, од краја 1839. до априла 1840.

³) Све према: Јосип Зидар, Луј Дагер, библиотека »Велики људи науке и технике«, Техничка књига, Београд 1950, стр. 20—22.

⁴) Ђорђе — Георгије — Спирта, по имену је грчког порекла, а у тадашњем Београду и Србији скоро сви трговци и неке механиџије били су пореклом Грци. Спирта, земунски велетрговац према постојећој документацији може се закључити да је у великој мери задужио владајуће кругове у Србији и неке виђеније људе.

(а) Водич Архива Србије — књ. 1. Књажевска канцеларија 1815 — 1839 година. Спирта Ђ. под бр. 49, 277, 287.

године, био у преписци са Попечитељством финансија око организовања жежења поташе у планинама између Дунава, Саве, Мораве и Тимока. Из постојећих архива сазнаје се о упућивању молбе Намесништву књаза Србскога и Савету књажевства Србског од 22. новембра 1839. године, № 1839 и 5. децембра 1839. године.

У акту упућеном Попечитељству финансије (документ у Архиви Србије у Београду, № 521 од 12. маја 1840. године, сазнаје се да је трговачка кућа из Земуна Г. Спирта послала свог човека (име и презиме се не помиње) који је обишао терен због жежења поташе.

Највероватнији Спиртин човек био је Димитрије Новаковић. Време његовог боравка одговара и пада у априлу. Постоји један могући разлог што му се име не спомиње, а то је да није била у питању толико поташа колико барут, који Србија, због Турске, није смела да производи. Барут се производио илегално и у недовољним количинама и зато је изабран забачен планински крај.

Зна се да је Спирта, добрим везама са Грцима, трговцима, помагао Србима око набавке барута, а Димитрије Новаковић називаће се у неким документима, и Деметар, а у трговини му је много помагало познавање технологије, за ово постоји још једна потврда.

По мишљењу загребачких истраживача постоје индиције да се

1820. година — учешће у трговини житом бр. 884, 885.

Преписка кнеза Михајла са Ђ. Спиртом 1821. године. Спирта доставља Николајевићу вест о Србији из Бечких новина бр. 886 — 892. 1822. до 898 — 901.

(б) Архив Србије — Народна канцеларија 7.

»Преко Спирте је набављан барут« бр. 86, 93.

(ц) Архив Србије — Варија збирка 5, страна 25.

1848. године јануар 13. и 1849. јули 7.

Преписка Гарашанин Илије, кнежевог председника са разним личностима и Кнежевић Тимотијем, секретаром кнежевим, о исплати трошкова лицима која су радила на терену Аустрије и Турске за рачун српске владе. У предмету се налазе рачуни са признаницама и квиттама. Међу именима је и Ђ. Спирта.

(д) Архив Србије.

Архивска грађа о Вуку Караџићу 1813 — 1864. године. Приредио др Голуб Добрашковић — Београд, 1970.

Писмо: Мише, Вукове ћерке Милици Стојадиновић — Српкињи, у којем моли да од тече из Ирига набави сушено прасе и кобасице, и све то пошаље преко Спирте из Земуна који ће то упутити брату Спирти (вероватно је реч о Павлу) у Беч за Вука. — Примедба аутора: ово сам навео само зато што сматрам да је једина могућност веза Д. Новаковића са Србијом и кнезом Михајлом била преко кнежевог познаника Ђ. Спирте, а прегледом документације у Архиви града Београда — Архив Управе града, кључни део из године 1840. недостаје. Акт Савету Књажевства српског бр. 1019 од 10. маја 1840. године — Извештај Попечитељства финансије.

(Документ у Архиву Србије).

Имајући попечитељство финансије височајше одобрење од месеца децембра пр. год. в. Но. 2287 да се може...« ...

начинити с трговачком кућом Георга К. Спирте. Контракт за жежење поташе законски потписало је оно поменути контракт 16. децембра пр. год. и прошлога месеца трговца Спирту писмено позвало да он своје људе пошаље и пепељење почне.

Како се још ове године... у отечеству нашем завести и почети.

Позиву томе следејући Спирта послао е својега човека у Србији са више људи.

отац Д. Новаковића бавио апотекарским послом. Несумњиво је и Новаковићево успешно бављење дагеротипијом. Ако се томе дода »извоз поташе«, повећава се утисак да су »Спиртин човек« и Димитрије Новаковић исто лице.

У списима Хисторијског архива Загреба налази се документ где трговац Новаковић Деметер тражи, 12. травња (априла) 1839. године, од загребачког поглаварства нову путну исправу, на годину дана, за Француску, Енглеску и Турску, јер му је стара, коју је добио од Краљевске угарске дворске канцеларије, истекла. Пасош му је потребан да би могао наставити трговање с пијавицама, па моли како би му поглаварство издало дозволу за нову исправу, како за њега тако и за његовог помоћника. На седници поглаварства истог дана, 12. 04. 1839. године, би закључено да нема никаквих препрека да се удовољи молби Деметрија Новаковића.⁵

Шумаревић такође тврди да је Новаковић »у честим путовањима по европским земљама, понекад и под другим именима«, могуће наилазио на име Новаковићевог помоћника те ствара погрешан закључак, или пак мисли на измену имена у Деметар, које је судећи по молби имао уписано у пасошу, а што би наводило на помисао о грчком пореклу и у трговини са »Турском«, при преласку у Србију, стављало га у повлашћен положај.

Још једна дилема око Новаковићевог имена постоји у једном податку из 1858. године.

Иван Кукуљевић — Сакцински у **Словнику уметника југословенских**, Загреб, 1858. године бележи:

»Novaković N., slikar i dagerotipista, boravio se oko godine 1839. u Parizu, odakle je godine 1840, došao u Zagreb te je snimio više zagrebačkih okolica, koje je putem dagerotopije umnožio«.

Код Кукуљевића има неких нејасноћа, што је и разумљиво, јер о догађајима из 1839. и 1840. године пише после 18 година. Прво, било би спорно име: уважавајући мишљење мр Наде Грчевић, која каже: »У сваком случају ознака »Н« може јако збуњивати, али се може тумачити као Н (omen nescio)«. ⁶

Поред дагеротиписте назива га и сликарем. Сасвим сигурно ово представља асоцијативно везивање. Неретко су сликаре, у данашњем смислу речи, називали живописцима па и молерима, а дагеротиписте — художницима и уметницима.

У тим годинама Милица Стојадиновић Српкиња, назива Анаста са Јовановића художником и светлописцем, а сликара живописцем.

За Новаковићев долазак из Париза у Загреб, Иван Кукуљевић наводи 1840. годину и за исту везује снимање Загреба. Међутим, 25. јануара 1840. године пештански недељни лист *Der Spiegel* јавља да је неки пословни човек, именом Новаковић, направио неколико фотографија Загреба, након што се вратио из Париза где је примио подуке од Дагера.

⁵) Истраживање о Д. Новаковићу у Хисторијском архиву Загреба извршио је др Ivan Vach — виши кустос у Музеју за умјетност и обрт у Загребу — сада у пензији. Податке ми је упутио посредством мр Наде Грчевић из Загреба (приватно писмо код аутора).

⁶) Приватно писмо код аутора.

Кукуљевићев изворни текст користи и проф. др Мирко Дражен Грмек те у свом раду »Фотографски портрети и биографске значајке љечника у Хрватској прије сто година« (Лит.: »Саопћења« — изд. »Плива«, — Загреб, 19 свезак, бр. 3—4, од 1976. године) на страни 196 наводи:

»Након објављивања тог поступка прошла је једна година до часа када је хрватски сликар Н. Новаковић почео радити прве дагеротипије у Загребу.

Пошто је у Паризу јавно приказивање одржано 17. септембра 1839. године, и ако не узмемо да је одмах стигао у Загреб, може се предпоставити да је снимање Загреба и околицих извршио између почетка октобра и почетка јануара.«

Завршни део Кукуљевићевог текста сматрам изузетно интересантним: „те је снимии више загребачких околицих које је путем дегеротипије умножио“.

Дегеров поступак, који је Новаковић примењивао приликом снимања, није познавао „негатив“ да би се могло са њега умножавати. Дегеротиписањем се добијао одмах позитив. Кукуљевићево тврђење око умножавања могло би да значи следеће: да је Новаковић, пошто је првенствено трговац, желио да комерцијализује „лак начин добијања слика“, па је снимања са истог места понављао ради продаје.

Међутим, Кукуљевићу поступак дегеротиписања није био познат, а пошто вест бележи 1858. године, када се у фотографији већ примењује поступак Фредерика Спенсера Арчера, Ј. Бингхајма и Легреа тзв. влажни или колодијумски поступак, разумљиво је како је могло да дође до грешке.

Мислим да је Кукуљевић податке о Новаковићу могао да добије од другог лица. Да је податак узео из пештанских новина (*Der Spiegel*), не би био непрецизан у датумима.

Године 1858. Кукуљевић у *Словнику* у Св. II 126. даје и доста података из живота Анастаса Јовановића (5).

Овде бих изнео могућност да је Анастас Јовановић из контакта са Кукуљевићем имао шансе да сазна за још једног у словенском роду који се бави истом вештином.

За почетак владавине кнеза Михајла везан је на неки начин и почетак фотографије у Србији.

Званична историја српске фотографије бележи А. Јовановића као човека који је први снимао дагеротипом у Београду, половином 1841. године, (ослањајући се на податак из његове аутобиографије, да је замолио кнеза да га дагеротипише, на што је Кнез пристао). Иако тај снимак Анастаса није успео, значајно је да је то снимање 1841. извршено. Овде могу да констатујем чињеницу да кнезу поступак добијање слика овим начином није био непознат, особито, ако прихватимо Димитрија Новаковића и његов поклон, као и да је то кнез Анастасу, тада или касније у Бечу, или пак Анастасу као домоуправитељу саопштио. Међутим, Јовановић у својој аутобиографији, коју је писао последњих година свог живота, то не помиње, али зато помиње да је он први у словенском народу који се бави овом вештином.

Утисак више који ме наводи на веровање да је кнез познавао начин и сврху дагеротиписања закључићу цитатом из Јовановићеве аутобиографије, где пише:

»У двору тада није било много официра или гардиста, нити жандармерије већ су били кабадахије одабрани и угледни момци у врло лепом и богатом турском оделу обучени, а и све остало случитељство у двору било је у српско-турском оделу, ја снимајући књаза у авлији, и видећи мене они кабадахије у немачком оделу, мислили су да сам немац и да незнам србски, јер ће рећи један своје другу пошто сам ја књаза снимлио »е брате ови швабе су ти чудни људи, овај ради како би се поболео, а други ће пак доћи да га лечи.«

До данас нисам наишао да је неки од аутора, који се задржао на делу Анастаса Јовановића, коментарисао овај став аутобиографског описа. Заправо, ради се о веровању примитивних људи да је снимањем узиман лик — душе — сенка за злог духа, ђавола, да тиме особа може да ослаби, поболи па и да умре, нашта се разговор кабадахије и односио. Другостепено значење имала би хомеопатска природа фотографије, а то је да узетом лику — снимку могу да науде зле очи, намерно или случајно, па би и тада особу »снашла« иста судбина. Исто тако, у овом разговору између кабадахија, јавља се мотив о две врсте странаца. Један је лош и ради да разболи кнеза, а други ће морати зато да га лечи. У овој митотворној мисли лежи веровање да су странци само добри или зли, средњих нема. У странцу може бити инкарнисан демон или божанство.⁷

Ово кратко излагање о митотворној основи у настајању фотографије било је неопходно, јер из самог Анастасовог излагања може се створити закључак да су кабадахије видели раније, и да знају причу о том »тајанственом« начину узимања ликова (снимање — скидање ликова).

Ових неколико прилога наводе на помисао да је Анастас Јовановић намерно прећутао податак да је пре њега неко снимао у Београду, како би себи обезбедио признавање првенства, а несачувани примерци Новакровићевих снимака ишли су томе у прилог.

THE FIRST DAGUERRETYPE OF BELGRADE AND DIMITRIJE NOVAKOVIĆ — from the manuscript collection »Contributions to the History, Theory, Aesthetics and Sociology of Photography«

The merchant from Zagreb Dimitrije Novaković sojourned in Paris in 1839, where he learnt the art of daguerreotypy from Jucques Mande. Daguerre himself (1787—1851) and after that, upon his arrival to Zagreb, he made the first successful daguerreotypes. In April 1840 he spent some time in Belgrade where he also made some successful pictures. As far as we know now, this was the first successful daguerreotype made by a Yugoslav. Unfortunately, his daguerreotypes oxidized in all probability, so that none of his photographs has been preserved. On Dimitrije Novaković himself the data are scarce. The author of this contribution offers a series of new data which throw light on the circumstances under which the pioneer and forerunner of the photography in Yugoslav countries acted.

⁷) Веселин Чајкановић, *Мит и религија у Србији*, СКЗ, 1973, напомена бр. 10, на страни 471.